

Piippo Oona

Talousosaaminen perusopetuksessa – oppilaan osaamisen kehittymisen tarkastelua

Kandidaatin tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Luokanopettajan tutkinto-ohjelma
2021

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Talousosaaminen perusopetuksessa – oppilaan osaamisen kehittymisen tarkastelua (Oona Piippo)

Kandidaatin tutkielma, 31 sivua, 0 liitesivua

Toukokuu 2021

Kandidaatin tutkielmani käsittelee peruskoululaisten talousosaamista. Aihe on mielenkiintoinen ja nouseva, sillä viimeaikainen julkinen keskustelu on kohissut talousopetuksen tärkeydestä jo peruskoulun aikana. On keskusteltu muun muassa suomalaisten maksuhäiriömerkintöjen kasvusta. Mitä sellaista ei opeteta koulussa, mitä aikuisuudessa pitäisi osata?

Rahan kehitys on ollut huikea: ennen konkreettinen käteinen on muuttunut numeroiksi pankkileillä ja verkossa. Se on tuonut myös omat ongelmansa nykypäivän yhteiskuntaan: miten rahan määrän voi hahmottaa, jos sen määrää ei näe käteisenä? Vuonna 2016 tullessa Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa asiaa on lähdetty purkamaan kokemuksellisuuden kautta sekä integroimalla talousosaamisen opettamista muihin oppiaineisiin. Talousosaamisella itsellään ei ole omaa oppiainetta, joten opetuksen suunnitelmallisuus korostuu sitä opettaessa.

Nuoret kokevat talouden vaikeasti hahmotettavana käsitteenä. On tärkeää, että talousosaamisen tietoinen opettaminen alkaa jo peruskoulun ensimmäisillä luokilla, jotta talouden käsitteestä ei tule vaikeasti hahmotettavaa asiaa, vaan sillä olisi luonnollinen paikkansa oppilaan elämässä. Talousosaamista on tutkittu 15-vuotiaista ylöspäin, mutta peruskoululaisten talousosaamista on tutkittu surullisen vähän. Tässä kandidaatin tutkielmassa tutkitaan, miten peruskoululaisten talousosaamisen kehittymistä kartutetaan. Tähän kysymykseen vastaan apukysymysten avulla: mitkä ovat talousosaamisen osa-alueet ja mitkä tekijät vaikuttavat peruskoululaisen talousosaamisen kehittymiseen.

Kandidaatin tutkielmani on kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Tutkimuskysymyksiini vastaan aikaisempien tutkimusten pohjalta.

Avainsanat: talousosaaminen, perusopetus, oppilas

Sisältö

1 Johdanto	4
2 Tutkimuksen lähtökohdat	6
2.1 Tutkimuskysymysten asettelu	7
2.2 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus tutkimusmetodina	8
2.3 Eettisyys ja luotettavuus.....	9
3 Talousosaamisen osa-alueet	10
3.1 Taloudellinen tietämys	10
3.2 Taloudellinen käyttäytyminen.....	11
3.3 Taloudelliset asenteet	13
4 Oppilaan talousosaamisen kehittymiseen vaikuttavat tekijät	14
4.1 Sukupuoli	14
4.2 Ikä.....	15
4.3 Koti.....	16
4.4 Koulu.....	17
5 Opetussuunnitelma talousosaamisen opetuksen perustana	20
5.1 Perusopetuksen tehtävä	20
5.2 Talousosaaminen laaja-alaisissa tavoitteissa.....	21
5.3 Talousosaaminen oppiainekohtaisesti	22
5.3.1 <i>Matematiikka</i>	23
5.3.2 <i>Muut oppiaineet</i>	23
6 Pohdinta ja johtopäätökset	25
Lähteet	28

1 Johdanto

Viime vuosina talousosaamisen tärkeys on nostanut päätään niin Suomessa kuin koko maailmassa. On herätty siihen, että muuttuvat rahoitusmarkkinat yhdessä median kanssa luovat yksilölle sellaisia haasteita, joista voi olla vaikea selviytyä ilman riittävää osaamista. Digitaalinen maksaminen, rahoituksen helpohko saaminen ja mainonta voivat kadottaa henkilön ymmärryksen rahan oikeasta määrästä ja talouden hallinnasta.

Muun muassa Olli Rehn (2019) on ilmaissut huolensa suomalaisten talousosaamisen puutteesta. Viimeisten vuosien aikana maksuhäiriömerkinnät ja velkaantuneisuus ovat nousseet hälyttävän korkealle (Rehn, 2019). Suomen Asiakastiedon (2020) mukaan nuorilla aikuisilla on muita ikäluokkia enemmän maksuhäiriömerkintöjä (Suomen asiakastieto, 2020). Huomio on mielenkiintoinen, sillä PISA-tutkimuksen (2018) mukaan suomalaiset pärjäisivät erinomaisesti talousosaamista koskevassa tutkimuksessa.

Talousosaaminen ei pelkästään vaikuta yksilön hyvinvointiin ja hänen henkilökohtaiseen elämäänsä, vaan sillä on vaikutuksia myös kansantalouteen (Deng, Chi, Teng, Tang, Chen, 2013). Peura-Kapanen ja Lehtinen (2012) kertovat, että kiinnittyäkseen yhteiskuntaan yksilön talousosaamisen pitää olla kehityskelpoinen. Euroopan komissio on huomionnut jo vuonna 2007, että kuluttajien perustietämys talouteen liittyvistä asioista on vähäistä. Heikot talousosaamisen perusteet vaikeuttavat talousasioiden hoitamista ja ymmärtämistä. Näillä henkilöillä on suurempi todennäköisyys velkaantua tai joutua vaikeuksiin yllättävän syyn sattuessa eteen (Komissio, 2007; Kalmi, 2013, 153). Komission mukaan vahva talousosaamisen perusta puolestaan edistää kuluttajien kykyä varautua yllättäviin elämäntilanteisiin, säästämään ja arvioimaan muun muassa rahoituspalveluiden tarjouksia. Yhteiskunnan kannalta talousosaamisen kehittyminen vakauttaa taloutta, edistää kilpailua ja lisää taloudellista hyvinvointia (Komissio, 2007).

Järkevä ja vakaa oman talouden hallinta on turva sekä henkilölle itselleen, mutta myös yhteiskunnalle. Modernin yhteiskunnan jätessä vastuuta paljon henkilön omille harteille, on alettu keskustella tarkemmin siitä, pitäisikö taloustaitoja opettaa enemmän jo peruskoulussa. Euroopan komission (2007) mukaan henkilöiden pitäisi saada tietoa talous- ja rahoitusasioista varhaisessa vaiheessa, jo kouluiässä. Komissio linjasi jo yli 10 vuotta sitten, että talouskasvatusta pitäisi vakavasti harkita sisällytettävän jopa perus ja toisen asteen koulujen opetussuunnitelmaan (Komissio, 2007). Nykypäivänä talouskasvatus on melko monipuolisesti osana suomalaista opetussuunnitelmaa (Majamaa & Rantala, 2019).

Talousosaaminen on pitkälti riippuvainen oppilaan lukutaidoista ja matemaattisista taidoista (PISA, 2018, 96: Cole, 2011). Tämä on huomioitu Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa (2016), sillä talousosaamisen alle kuuluvia osa-alueita pystyy löytämään sekä äidinkielen että matematiikan alta. Pesando (2018) tutki talousosaamisen vaikutusta oppilaan näkemyksiin koulutuksen tärkeydestä. Hänen tutkimuksensa osoitti, että talousosaaminen vahvisti positiivisesti oppilaiden näkemystä koulunkäynnistä. Lusardin ja hänen kollegoidensa (2010) tutkimuksessa todettiin koulutustason olevan iso tekijä talousosaamisessa (Lusardi, Mitchell, & Curto, 2010). PISA:n sanomaa (2018) matemaattisen ajattelun yhteydestä talousosaamiseen tukee Komission suositus matemaattisen ajattelun yhdistämisestä arkipäivään, jotta talouden toimintaa voi ymmärtää, suunnitella ja toteuttaa luonnollisesti (PISA, 2018, 96: Komissio, 2007).

Kiinnostukseni talousosaamisen aihepiiriin on herännyt jo lapsuudessa. Yrittäjäperheessä oman talouden hallinta korostuu, joten vanhempien taloudellinen käyttäytyminen ja asenne on imeytynyt myös minuun. Käyttäytymisen pohjalta on lähdetty kehittämään talousosaamisen muita osa-alueita eli tietämystä ja asennetta. Myöhemmin mukaan on tullut osake- ja rahastosijoittaminen. Kalmi ja Ruuskanen (2016) jakoivat tutkimuksessaan talousosaamiseen kolmeen osaan: tietämykseen, käyttäytymiseen ja asenteisiin (Kalmi & Ruuskanen, 2016). Käytän samaa jaotelua tässä kandidaatin tutkielmassa.

Talousosaaminen kiinnostaa myös ammatillisesti. Taloustaitojen opettaminen jatkuu tulevaisuudessa ja vaikka koulun ulkopuoliset tahot, kuten Yrityskylä ja eri säätiöt ovat ottaneet roolia taloustaitojen opettamisessa, on tärkeää, että opettaja ymmärtää opetussisällön. Näin hän pystyy opettamaan osaamista myös ilman ulkopuolisen tukea. Omat peruskouluaikeiset muistot talousosaamisesta liittyvät pääasiassa matematiikan tunneille ja yksittäisille yhteiskuntaopin tunneille. Niillä tunneilla käsiteltiin prosenttilaskuja ja kansantaloutta. Modernissa yhteiskunnassa ei pärjää talousosaamisella, joka alkaa karttua vasta yläkoulusta lähtien, vaan siihen tarvitaan systemaattista opetusta jo alakoululuokilta asti.

Kandidaatin tutkielmani toimii pohjana pro gradu –tutkielmalleni, joten on olennaista ymmärtää talousosaamisen alla vaikuttavat tekijät ennen kuin sitä alkaa tutkimaan yksityiskohtaisemmin. Samaan aikaan tämä työ voi tarjota lukijalle oivalluksia talousosaamisen tärkeydestä niin yksilön kuin yhteiskunnan kannalta.

2 Tutkimuksen lähtökohdat

Kandidaatin tutkielmani on yleiskatsaus peruskoululaisten talousosaamiseen. Olen rajannut sen tutkielman pituuden kannalta keskeisimpiin asioihin, eli talousosaamisen määrittelyyn, sen osa-alueisiin sekä oppilaan talousosaamiseen vaikuttaviin tekijöihin. Varsinkin jälkimmäinen on hyvin keskeinen asia tutkielmani kannalta, sillä oppiakseen oppilas tarvitsee tukea ja ärsykyitä, joille hän altistuu ympäristössään jatkuvasti. Talousosaaminen on laaja käsite. Esimerkiksi PISA (2018) tutkimuksessa nuorten talousosaamisesta arvioitiin kolmesta eri sektorista, joiden alla oli vielä useampi sisältöalue (PISA, 2018, 10–12). Tällainen yksityiskohtainen jaottelu ei kuitenkaan ole tarpeellista tämän tutkielman kannalta.

Talousosaaminen voidaan nähdä osana yrittäjyyskasvatusta, sillä yrittäjyyskasvatukseen kuuluu oman elämän hallintataito, kuten talousosaamisessa, ja talousosaaminen osana yrittäjyyttä. Ruskovaara ja Pihkala (2015) mainitsevat yrittäjyyskasvatuksessa toimivien menetelmien olevan tekemisen kautta oppiminen, vierailijat, yhteisöllinen oppiminen ja pelit (Ruskovaara & Pihkala, 2015). Näitä kaikkia on tunnistettavissa myös talousosaamisen opettamisessa, mutta tässä kandidaatin tutkielmassa ei ole otettu huomioon yrittäjyyskasvatuksen tuomaa näkökulmaa talousosaamiseen. Yrittäjyyskasvatus valmentaa myös yrittäjyyteen, jonka osana talousosaaminen nähdään. Tutkielmassani ei ole käsitelty yrittäjyyttä tai yrittäjäksi ryhtymistä, jonka takia tutkielma jäisi irralliseksi ja vajaaksi, mikäli yrittäjyyskasvatus otettaisiin mukaan. Talousosaamista voi opettaa myös ilman yrittäjyyskasvatusta.

Joissakin tutkimuksissa, esimerkiksi Johnin (1999) tutkimuksessa talousosaamisen kehitysvaiheita on kuvattu ikävuodesta kolme lähtien. Näitä tutkimuksia käsitellessäni en maininnut niitä, sillä halusin pysytellä peruskouluikäisissä. Lisäksi kehitykset ensimmäisinä elinvuosina ovat tutkimusten mukaan niin pieniä, että en kokenut niillä olevan valtavaa merkitystä lopputuloksen kannalta. Tutkielman loppupuolella otan Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2016) tarkemmin analysoitavaksi, sillä opetussuunnitelma on opettajalle ikään kuin juridinen asiakirja, jota hänen täytyy noudattaa. Talousosaamisen opetuksen kannalta on tärkeää tietää, millaisia eväitä opetussuunnitelma sen opettamiselle antaa. Koulun vaikutuksen ja opetussuunnitelman antamien kehyksien pohjalta opetusta voidaan suunnitella niin, että se olisi mahdollisimman hedelmällistä.

Tutkielmani on toteutettu kirjallisuuskatsauksena. Tällöin tutustun aikaisempiin kotimaisiin ja kansainvälisiin tutkimuksiin talousosaamisesta käyttäen niitä lähteenä. Salminen (2011) kuvaillee kirjallisuuskatsausta metodina, jossa tutkitaan aikaisempia tutkimuksia. Hänen mukaansa siis kirjallisuuskatsauksessa siis aikaisemmat tutkimustulokset ovat pohjana uusille tutkimustuloksille. Salminen painottaa, ettei kirjallisuuskatsaus ole kirja-arvostelu. Se on arviointia, tarkastelua ja arvostelua, joka on tehtävä kriittisesti (Salminen, 2011, 4–5).

2.1 Tutkimuskysymysten asettelu

Lähteet ja keskeiset käsitteet muokkasivat tutkimuskysymyksistäni seuraavat:

1. *Mistä talousosaaminen koostuu?*
2. *Mitkä tekijät vaikuttavat peruskoululaisten talousosaamisen kehittymiseen?*

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessäni tarkastelen talousosaamisen osa-alueita ja tällä hetkellä käytössä olevaa Peruskoulun opetussuunnitelman perusteita. Käsittelen talousosaamisen osa-alueita ensin erikseen yleiskatsauksen muodossa, jonka jälkeen tarkastelen osa-alueiden ilmentymistä koulukontekstissa.

Toisessa tutkimuskysymyksessäni tarkastelen oppilaan talousosaamisen kehittymiseen vaikuttavia tekijöitä eli ikää, kasvuympäristöä, koulua ja jopa sukupuolta. Otan esille myös ikäkohittaisen talousosaamisen opettamisen, eli miksi talousosaamisen opettamisessakin edetään vaiheittain kuten missä tahansa oppiaineessa.

Tutkimukseni keskeisiä käsitteitä ovat *talousosaaminen*, *perusopetus* ja *oppilas*.

Talousosaaminen on tietoa taloudellisista käsitteistä ja riskeistä, ja taitoa käyttää tietoa eri konteksteissa. Talousosaamiselle ei ole yhtä tiettyä määritelmää, koska sen painotusalueet riippuvat maasta ja kirjoittajasta. Pääpiirteet siinä kuitenkin ovat samat. Vitt, Anderson, Lyter, Siegenthaler ja Ward (2002) sekä Amagir, Groot, Maassen van den Brink ja Wilschut (2018) ovat määritelleet talousosaamisen omissa tutkimuksissaan seuraavalla tavalla: heidän mukaansa talousosaaminen tarkoittaa kykyä tuntea taloudelliset termit ja soveltaa niitä käytännössä. Siihen sisältyy kyky lukea, analysoida ja hallita henkilökohtaista taloustilannetta. Talousosaamiseen sisältyy myös päätöksenteko, harkintakyky ja kyky puhua taloudellisista asioista tässä hetkessä ja tulevaisuuden kannalta (Vitt, Anderson, Lyter, Siegenthaler & Ward, 2002; Amagir, Groot,

Maassen van den Brink & Wilschut, 2018). Lehtisen ja Peura-Kapasen (2012) mukaan Suomessa talousosaamiselle ei ole annettu yksiselitteistä määritelmää. Kansainvälisten määritelmien painopisteet vaihtelevat, mutta Rajjaksen ja Uusitalon (2012) mukaan talousosaamiseen liittyy keskeisesti vastuullisuus.

Perusopetus antaa yleissivistävän koulutuksen, jolla on sekä kasvatus- että opetustehtävä. Opetushallituksen (n.d) mukaan se tukee oppilaan kasvua ihmisenä kasvattaen häntä samalla yhteiskunnan jäseneksi. Suomessa vakituisesti asuvalla lapsella on oppivelvollisuus, joka on määritelty laissa. Sen mukaan lapsen on hankittava perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa määritelty oppimäärä (Opetushallitus, n.d).

2.2 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus tutkimusmetodina

Salminen (2011) kuvailee kirjallisuuskatsausta metodiksi, jossa julkaistuista tutkimuksista tehdään uutta tutkimusta eli tutkija kokoaa niitä yhteen saaden uusia tutkimustuloksia. Hänen mukaansa kirjallisuuskatsauksesta on jaoteltavissa, jolloin se jakaantuu kuvailevaksi ja systemaattiseksi kirjallisuuskatsaukseksi sekä meta-analyysiksi (Salminen, 2011, 6). Tässä tutkielmassa tutkimusmetodina käytetään ensimmäistä eli kuvailevaa kirjallisuuskatsausta.

Salminen (2011) mukaan kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa tutkijaa ei sidota tiukkoihin sääntöihin tai tietyn tyyppiisiin aineistoihin. Hänen mukaansa ilmiötä voidaan kuvata laajasti, mutta tutkijalla on silti mahdollisuus ottaa jokin asia tutkittavan aiheen sisältä tarkemmin tarkasteltavaksi. Salminen lisää, että kuvailevan kirjallisuuskatsauksen ansiosta tutkimuskysymykset voivat olla väljempinä kuin systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa (Salminen, 2011).

Muurosen (2003) mukaan tutkielmaan on toivottavaa löytää sopiva teoreettinen pohja, joka tuo ryhtiä ja auttaa pysymään aiheessa ja itse tutkielman ongelmassa (Metsämuuronen, 2003, 9). Kasvatustieteellinen teoria on välttämätön, koska ilman kasvatustieteellistä teoriaa tutkielma voi lähteä liian kauas kasvatustieteellisestä näkökulmasta. Toisaalta myös keskeiset käsitteet antavat lukijalle selkeän käsityksen aiheesta (Metsämuuronen, 2003, 24). Tutkielmassani ei ole tiettyä kasvatustieteellistä teoriaa. Sen sijaan olen rajannut teorian keskeisillä käsitteillä, jotka pitävät tutkielman ryhdikkäänä ja asiassa pysyvänä.

Aloitin aiheeseen perehtymisen lukemalla tavallisia uutisia talousosaamisesta muun muassa Yleisradion ja Taloussanomien sivuilta sekä aikaisemmista opinnäytetöistä. Uutisissa huomioni kiinnittyi valtavaan määrään kirjoituksia, joissa kirjoitettiin nuorten talousosaamisen heikosta

hallitsemisesta. Opinnäytetöitä oli vähän saatavilla, mutta niistä saatava tieto riitti hahmottamaan sen, mistä muut ovat kirjoittaneet, vaikka he eivät olleet käsitelleet talousosaamista pedagogisesta näkökulmasta. Aikaisemmin julkaistujen opinnäytetöiden lähdeluetteloista sain osan käyttämistäni lähteistä. Nämä lähteet hain vielä erikseen tieteellisistä tietokannoista, jotta sain varmistettua niiden luotettavuuden.

Tutkimusartikkeleiden etsimisen Ebsco- ja ProQuest-tietokannoista erilaisilla hakusanoilla, joiden tarkentuessa löysin yhä paremmin aiheeseeni sopivia lähteitä. Kotimaiset ja kansainväliset tutkimukset osoittautuivat hyviksi, vaikkakin kansainvälisiä tutkimuksia oli huomattavasti enemmän tarjolla. Valitseni tutkimusten aikaväli on noin 20 vuotta. Olisin voinut rajata aikaväliä pienemmäksi, mutta monet tutkimukset pohjautuivat samoihin vanhempiin tutkimuksiin, joten mielestäni oli olennaista ottaa nämäkin mukaan tutkielmaani. Tutkimusten lisäksi tutustun paremmin Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin talousosaamisen näkökulmasta eli millaisia talousosaamisen opettamista tukevia asioita sieltä löytyy. Opetussuunnitelma ohjaa suomalaisen koulun opetusta, joten tutkielmani kannalta on olennaista tietää, mitä siellä sanotaan.

2.3 Eettisyys ja luotettavuus

Tieteellisessä tutkimuksessa eettisyys ja tutkimuksen luotettavuus on keskeinen osa työtä. Metsämuuronen (2003) luettelee muutamia luotettavia lähteitä, joihin kuuluu tieteelliset artikkelit. Hänen mukaansa ne ovat ”tieteellisen tekstin peruslähdemateriaalia” (Metsämuuronen, 2003). Tutkielmaan olen valinnut lähteitä, jotka täyttävät tieteellisen artikkelin kriteerit.

Tutkielma noudattaa eettisen tiedonhankinnan periaatteita. Lähteet ovat ensimmäisen käden lähteitä eli alkuperäisiä, jolloin tieto ei ole muovaantunut toisen käden lähteen mukana. Tutkielmaan on valittu vain sellaisia tutkimuksia, jotka ovat objektiivisia. Metsämuuronen mukaan objektiivisuus ja puolueettomuus on ensisijaista tieteelliselle tiedolle (Metsämuuronen, 2003). Objektiivisten tutkimusten lisäksi olen pyrkinyt olemaan objektiivinen tutkimusten valitsemisessa. Lähteinä käytetyt tutkimukset on valittu siksi, koska ne täyttävät tieteellisen artikkelin kriteerit tai ovat muuten olennaisia, ei siksi, että ne pelkästään puoltaisivat jotakin ajattelutapaa tai toista tutkimusta. Monet valitut tutkimukset ovat vertaisarvioituja, joka lisää luotettavuutta. Lähteinä käytetyt tutkimukset on etsitty yliopiston tarjoamista tietokannoista, kuten Ebsco- ja ProQuest-tietokannoista.

3 Talousosaamisen osa-alueet

Talousosaamisen osa-alueet eivät ole tilannesidonnaisia, vaan tutkimuksesta riippumatta ne ovat samankaltaisia. Tutkimuksissa talousosaamisen osa-alueilla voi olla erilaisia painoarvoja, jolloin toista aluetta painotetaan enemmän kuin toista. Kalmin ja Ruuskanen (2016) mukaan taloudellinen tietämys (*financial literacy*) koostuu kolmesta osa-alueesta, jotka ovat tietämys, käyttäytyminen ja asenteet (Kalmi & Ruuskanen, 2016). Myös Amagir kollegoineen (2018) jakavat talousosaamisen näihin kolmeen komponenttiin. Heidän mukaansa nämä kolme osa- aluetta käsittävät tiedon siitä mitä tehdä, taidon tehdä se ja taipumuksen sen toteuttamiseen (Amagir ym., 2018).

3.1 Taloudellinen tietämys

Amagir (2018) kollegoineen kuvaavat taloudellista tietämystä niin, että taustalla pitää olla riittävästi tietoa, jotta yksilö osaa käyttäytyä tiedon mukaisesti (Amagir ym., 2018). Kalmi ja Ruuskanen (2016) kuvaavat taloudellista tietämystä käsitteiden hallinnaksi. Heidän mukaansa keskeisiä käsitteitä ovat esimerkiksi inflaatio, hajautus, riski, tuotto ja korkotaso (Kalmi & Ruuskanen, 2016). Amagir kollegoineen toteavat, että modernin yhteiskunnan talous on monimutkainen jättäen paljon asioita yksilön omalle vastuulle. Heidän mukaansa siitä voi selvitä, jos kouluissa opetetaan taloudellista tietämystä, jolla yksilö pystyy selviämään haasteista (Amagir ym., 2018).

Suomessa talousosaaminen on oikealla tiellä. Kalmin ja Ruuskanen (2016) tutkimuksessa, johon osallistui 18–92-vuotiaita aikuisia, suomalaiset vastasivat keskimäärin muita maita paremmin taloudellista tietämystä koskeviin kysymyksiin. Tutkimus mukaili OECD:n aikaisempaa tutkimusta, jonka takia heidän saamia tuloksia voidaan verrata kansainvälisesti. Esimerkiksi kyselylomake ja mittarit olivat pääasiassa samoja, vaikka muutamaa kysymystä muokattiin selkeämmäksi (Kalmi & Ruuskanen, 2016). Syitä suomalaisten pärjäämiselle voi vain arvailla. Yksi syy voisi olla Suomen laadukkaassa koulutusjärjestelmässä, sillä vahva lukutaito ja matemaattinen taito tukevat talousosaamisen oppimista.

Talousosaamisen tärkeys on tullut ilmi finanssimarkkinoilla tapahtuneen kehityksen vuoksi. Lehtinen ja Peura-Kapanen (2012) kuvaavat, että esimerkiksi säästämisen takana on tieto riskeistä ja mahdollisista kustannuksista. Heidän mukaansa tiedon hakeminen on aktiivista varsinkin silloin, kun asia on ajankohtainen oppilaan elämässä (Lehtinen & Peura-Kapanen, 2012).

Tämän vuoksi on mahdollista, että oppilaan on vaikea ymmärtää syitä eläkesäästämisen tärkeydelle, sillä hän kokee eläkeiän olevan vielä kaukana tulevaisuudessa. Sen sijaan riski ja hajautus voi kiinnostaa sellaista oppilasta, jota kiinnostaa sijoittamisen aloittaminen. Madelin ja Kleinin (2007) mukaan oppilaat eivät sisäistä talousosaamisen opetusta siksi, koska he eivät ymmärrä sen merkitystä arkielämään (Mandel & Klein, 2007). Heidän tutkimuksensa on yli 10 vuotta vanha, mutta se muistuttaa siitä, että talousosaamista opettaessa asioita on opetettava esimerkkien ja arkipäivän tilanteiden kautta oppilaan mielenkiintoa myötäillen.

3.2 Taloudellinen käyttäytyminen

Amagirin ja kollegojen (2018) mukaan käyttäytymisen muokkaamiseksi henkilön on hallittava tiettyjä taitoja, kuten budjetointia. Kalmin ja Ruuskanen (2016) mukaan säästäminen, budjetointi ja talouden suunnittelu kuuluvat taloudelliseen käyttäytymiseen. Mandelin ja Kleinin (2007) sekä Amagirin ja kollegojen mukaan taloudellinen tietämys ja käyttäytyminen kulkevat vahvasti käsi kädessä, mutta ei loputtomiin (Mandel & Klein, 2007: Amagir ym., 2018). Vaikuttaa siltä, että ei ole tarkkaa tietoa siitä, miten pitkään nämä kulkevat yhdessä. Kalmi ja Ruuskanen (2016) pohtivat tutkimuksessaan, näkyykö taloudellinen tietämys taloudellisessa käyttäytymisessä. Heidän mukaansa useissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että korrelaatio näiden kahden välillä on pieni (Kalmi & Ruuskanen, 2016, 13).

Lehtinen ja Peura-Kapanen (2012) mainitsevat muutamia taloudelliseen käyttäytymiseen liittyviä arkipäiväisiä asioita, joita ovat muun muassa päässäälaskut, suunnittelu ja kuluttaminen omien varojen kannalta kestävästi (Lehtinen & Peura-Kapanen, 2012). Edelliseen liittyen on mielenkiintoista, että Kalmin ja Ruuskanen tutkimuksen tuloksen mukaan vain 26 % suomalaisista kertoi tekevänsä henkilökohtaisen tai kotitalouden budjetin. Sen sijaan vastaajista jopa 73 % kertoi olevansa aktiivisia säästäjiä (Kalmi & Ruuskanen, 2016). Henkilökohtaisen budjetin tekeminen voi auttaa siinä, ettei henkilö tee taloudellisia ylilyöntejä ja näin ollen jopa kerryttää säästöjään. Nuoren oppilaan elämässä ylilyönnit voisivat tarkoittaa erilaisten hyödykkeiden jatkuvaa ostamista, jolloin säästäminen hidastuu tai estyy kokonaan.

Säästäminen on välttämätöntä kuluttajan varallisuuden kasvun kannalta. Se vaikuttaa sekä mikro- että makrotalouden kasvuun eli yksilön ja yritysten kasvuun sekä talouden kokonaisvaltaiseen kasvuun (GAO, 2001). Barbiarz ja Robb (2014) kuvailevat säästämisen kykyä tärkeäksi pitkällä ja lyhyellä aikavälillä: pitkälle aikavälille säästäminen ja säästöt tuovat taloudellista turvaa. Lyhyellä aikavälillä se mahdollistaa yllättävistä kuluista selviytymisen (Babiarz &

Robb, 2014). Muun muassa Kennickell ja Lusardi (2006) ovat tutkineet säästämisen olevan heikolla tasolla ympäri maailmaa. Hilgertin (2003) tutkimuksen mukaan erityisen haavoittuvassa asemassa ovat ne ihmiset, joiden taloustaidot ovat heikot. Hänen mukaansa näillä henkilöillä myös säästöt ovat heikolla tasolla (Hilgert, 2003). Hilgertin päätelmää tukee Barbiarzin ja Robbin tutkimus, jossa todettiin yksilön taloustiedolla olevan iso vaikutus henkilön säästämiseen: niillä henkilöillä, joiden taloudellisen tietämyksen taso oli korkea, oli myös säästöjä yllättäviin menoihin (Babiarz & Robb, 2014). Myös Kalmin (2018) tutkimuksen mukaan säästävät ihmiset ovat henkilöitä, joilla on korkea talousosaaminen.

Talousosaaminen näkyy konkreettisesti yksilön arjessa. Sillä on iso vaikutus yksilön taloudelliseen käyttäytymiseen eli esimerkiksi siihen, minkä verran hän käyttää luottoa tai miten paljon hän kerryttää eläkesäästöjään. Se on myös tärkeä osa taloudellista päätöksentekokykyä (Lusardi ym., 2010). Kalmin (2013) mukaan nyky-yhteiskunta asettaa paljon yksilön varaan: monessa maassa eläkkeen kerryttäminen on jätetty työntekijälle itselleen. Rahoitusmarkkinat ovat monimutkaistuneet ja kulutusluotot yleistyneet. Jotta yksilö selviää näistä, hänen täytyy tietää niiden sisältö (Kalmi, 2013, 151). Norlund (2018) kuvailee oppaassaan rahan muuttunutta muotoa. Maksamisesta halutaan vaivatonta, jonka takia markkinoille on tullut räjähdysmäisesti uusia maksuvälineitä. Tutuimpia lienevät lähimaksukortit, mobiilimaksut ja virtuaalivaluutat. Hän mainitsee uusien maksuvälineiden olevan erinomainen asia silloin, kun henkilön kulutus on hallinnassa. Ongelmia koituu silloin, jos henkilö ei hahmota rahamääränsä rajallisuutta pankkitilillä. Ylivarojensa eläminen on oikea ongelma, kun rahaa voi käyttää vaikkei sitä ole pankkitilillä (Norlund, 2018).

Hyvä taloudellinen päätöksentekokyky yhdessä terveen taloudellisen käyttäytymisen kanssa lisää sosiaalista hyvinvointia ja pienentää taloudellisia riskejä. Talouskasvatus ja sen mukana tuleva talousosaaminen on Babiarzin ja Robbin (2014) mukaan erityisen tärkeää nykymaailmassa, joka antaa enemmän vastuuta kuluttajalle monimutkaisilla rahoitusmarkkinoilla (Babiarz & Robb, 2014). Peura-Kapasen ja Lehtisen (2012) mukaan markkinoijat ovat huomanneet nuorten kyvyn pysyä mukana ajan virrassa ja jopa edellä. Heille markkinoidaan erilaisia tuotteita näyttävästi, jolloin talousosaamisen taito korostuu (Peura-Kapanen & Lehtinen, 2012).

3.3 Taloudelliset asenteet

Kalmi ja Ruuskanen (2016) ovat kirjoittaneet, että asenne vaikuttaa käyttäytymiseen jopa enemmän kuin tietämykseen. He havaitsivat tutkimuksessaan, että näin todellakin on. He muodostivat vastauksista indeksin, jonka mukaan asenteen ja käyttäytymisen korrelaatio on 0,37, kun tietämyksen kanssa korrelaatio vain 0,13 (Ruuskanen & Kalmi, 2016).

Tutkimuksessaan Arellano, Camara ja Tuesta (2017) totesivat, että ei-kognitiivisilla taidoilla, kuten itseluottamuksella, motivaatiolla ja sitkeydellä, on oma osansa talousosaamisessa. Heidän tutkimuksessaan ne 15-vuotiaat opiskelijat, joilla oli hyvät ei-kognitiiviset taidot, kuten hyvä itseluottamus, saivat huomattavasti paremmat testitulokset kuin muut opiskelijat. Samaan aikaan kuitenkin havaittiin, että opiskelijat, jotka yrittivät liikaa, ajautuivat epärationaaliseen käyttäytymiseen, mikä puolestaan oli vahingollista (Arellano, Camara ja Tuesta, 2017). Mandelin ja Kleinin (2007) mukaan motivaatio vaikuttaa yksilön käyttäytymiseen eniten. Heidän mukaansa yksilöt motivoituvat asioista, jotka johtavat mielekkääseen lopputulokseen (Mandel & Klein, 2007). Toisin sanoen yksilön voi olla vaikea motivoitua sellaisesta aiheesta, jonka hän näkee hankalana tai vaikeasti saavutettavana.

Taloudellisiin asenteisiin liittyy myös se, miten hyvin oppilas osaa soveltaa hänellä olevaa tietoa ja miten hän mukautuu omaan taloudelliseen tilanteeseen. Raijaksen ja Uusitalon (2012) mukaan osaava nuori pystyy toimimaan taloudellisen tilanteen ja resurssinsa ymmärtäen. Heidän mukaansa nuoressa iässä oppilaat vasta harjoittelevat toimimaan taloudellisessa ympäristössä, jonka takia he imevät taloudellisia asenteita eri toimijoilta, kuten vanhemmilta (Raijas & Uusitalo, 2012). Myöhemmin tarkastellaan vanhempien vaikutusta talousosaamisen kehittymiseen, jossa havaitaan, että vanhemmat ovat isossa roolissa lapsen talousosaamisen kehittämisessä.

4 Oppilaan talousosaamisen kehittymiseen vaikuttavat tekijät

Suomi ei ole kärkimaiden tahdissa talousosaamisen kehittämisessä, vaikka se on luonut oman strategian kehitystyölle (Majamaa & Rantala, 2019). Kalmin (2013) mukaan Suomen Pankki on ottanut roolia nuorten talousosaamisen kehittämisessä tukemalla kilpailuja ja hankkeita. Aktiivisempia ovat kuitenkin olleet kansalaisjärjestöt, kuten Nuorisoasuntosäätiö, Nuorisosäätiö ja Takuu-Säätiön Mun talous- hanke (Kalmi, 2013, 153).

4.1 Sukupuoli

Tyttöjen ja poikien välillä näyttäisi olevan eroja talousosaamisen alueella. Tutkimuksessaan Kalwij kollegoineen (2019) huomasivat, että tavallisesti pojat ovat kiinnostuneempia rahasta ja sen ympärillä pyöriiviin aiheisiin. Lusardin, Mitchellin ja Curton (2010) tutkimus puoltaa Kalwijin ja kollegojen tutkimustulosta tyttöjen ja poikien eroista, sillä tutkimuksessa tytöt vastasivat epätodennäköisemmin oikein annettuihin kysymyksiin poikiin verrattuna. Tulos kertoo siitä, että tytöt eivät pärjää yhtä hyvin esimerkiksi talousmatematiikassa eikä heillä ole selvää käsitystä inflaatiosta (Kalwij ym., 2019; Lusardi ym., 2010).

Myös Kalmi ja Ruuskanen (2016) ovat havainneet, että taloustietämyksessä naisten ja miesten välillä on merkittäviä eroja. Heidän tutkimuksessaan tutkittiin nuorien sijaan aikuisia, 18–92-vuotiaita, mutta tulokset olivat silti yhdensuuntaisia Lusardin, Mitchellin ja Curton (2010) kanssa. Naisista 36 % prosentilla oli ongelmia taloustietämyksen kanssa, kun miehillä vastaava luku oli 19 % (Kalmi & Ruuskanen, 2016). Suomessa sukupuolten väliset erot ovat pieniä vielä ala- ja yläkouluikäisillä. Kalmin (2018) toteuttamassa Yrityskylää koskevassa tutkimuksessa huomattiin, että oppilaan sukupuolella ei ole merkittävää yhteyttä hänen talousosaamiseensa (Kalmi, 2018, 10). Tämä voi johtua siitä, että Suomessa koulutus on tasa-arvoinen, mutta myös siitä, että uudessa perusopetuksen opetussuunnitelmassa (2016) talousosaaminen on saanut näkyvyyttä. Amagir ja kollegat (2018) totesivat tutkimuksessaan, että talousosaamisen on aloitettava jo alakoulussa ja jatkettava systemaattisesti koko opintien ajan, jotta sukupuolten väliset erot vähenisivät (Amagir ym., 2018, 75).

Mikään tekijä ei yksin selitä eroja talousosaamisessa naisten ja miesten välillä. Grohmann (2016) tutki sukupuolten välisiä eroja ja huomasi, että sosiodemografiset ja kulttuuriset erot miesten ja naisten välillä selittävät eroa osittain taloudellisen vastuunjaon lisäksi. Grohmann pohti, että näitä tekijöitä ei ole helppoa muuttaa, koska tavat ovat juurtuneet niin syvälle. Yhä

edelleen joissakin maissa tytöt ovat vähemmän koulutettuja kuin pojat. Hänen tutkimuksensa osoitti, että talousosaamisen opettamiseen pitäisi panostaa erityisesti tyttöjen kohdalla (Grohmann, 2016). Arellano, Camara ja Tuesta (2017) sen sijaan tutkivat ei-kognitiivisten tekijöiden, kuten itseluottamuksen ja motivaation merkitystä talousosaamiseen rakentumiseen. Heidän mukaansa sosioekonomisilla tekijöillä ja kognitiivisilla taidoilla ei täysin pystytä selittämään sukupuolten välisiä eroja talousosaamisessa. Ei-kognitiiviset taidot, kuten itseluottamus ja motivaatio, vähensivät sukupuolten välistä eroa talousosaamisessa jopa 20 %:lla (Arellano, Camara ja Tuesta, 2017).

4.2 Ikä

John (1999) kirjoittaa, että iän mukana tuleva kognitiivinen kehitys auttaa lasta ymmärtämään kuluttajan roolin. Hänen mukaansa "kognitiiviset parannukset", jotka tulevat iän karttuessa edistävät muun muassa päätöksentekokykyä (John, 1999). Se on osa taloudellista käyttäytymistä, mikä ilmenee muun muassa taloudellisten riskien ottamisessa tai säästämässä. Arkipäiväisemmin päätöksentekokyky näkyy esimerkiksi kaupassa, jossa tuotteita arvioidaan ja vertaillaan, jonka jälkeen valittu tuote ostetaan (John, 1999).

Jotta talousosaamisen taito kantaisi oppilaita läpi elämän, talousosaamisen aiheita täytyy opettaa oppilaille iän mukaisesti. Kalwij ja kollegojen (2019) mukaan talousosaamista voidaan pitää yleistaitona, joten sillä pitää olla paikka opetussuunnitelmassa. On kuitenkin vielä epäselvää, missä iässä kannattaa opettaa tiettyä talousosaamisen osa-aluetta. Kalwijin tutkimuksesta voitiin tehdä muutamia muita huomioita: Viides- ja kuudesluokkalaisten kognitiivinen kehitys ei ole vielä niin hyvä, että he osaisivat selittää esimerkkejä konkreettisesti (Kalwij, ym., 2019). Lusardin, Mitchellin ja Curton (2010) tutkimuksessa oikein vastanneiden henkilöiden tuloksia yhdisti hyvä kognitiivinen kyky (Lusardi ym., 2010). Huomio kertoo siitä, että kyseisessä iässä talousosaamiseen liittyviä aiheita tulisi lähestyä arkipäivään liitettävien esimerkkien kautta (Kalwij ym., 2019). Tutkimuksessa huomautetaan myös, että alakoulussa talousosaamisen vahvistaminen on vahvimmillaan silloin, kun oppilaiden huomio kohdistetaan käsitteellisiin aiheisiin, kuten rahanhallintaan (Kalwij ym., 2019, 717).

Tutkimuksessaan John (1999) käsittelee lapsen tietä kuluttajaksi sosialisointia kautta taloudellisen tietämyksen lisäksi. Hän totesi, että lapset oppivat ja käsittelevät tietoa eri tavalla eri kehitysvaiheissa. 11 vuoden iässä lasten kognitiiviset kyvyt ottavat uuden askeleen, jonka ansiosta he ymmärtävät muun muassa taloudellista käyttäytymistä paremmin. Esimerkiksi 12-vuotiaat

ja sitä vanhemmat käyttävät erilaisia keinoja, kuten harjoittelua ja sanallistamista tiedon tallentamiseksi. Sen sijaan 7–11 –vuotiaat tarvitsevat samoissa strategioissa enemmän ohjausta. Johnin ja Danesin tutkimuksissa todetaan, että tämän ikäisillä on kyllä tietoa, mutta he eivät vielä osaa soveltaa sitä spontaanisti (John, 1999, 185; Danes, 1994). Toisin sanoen heillä on tietoa, mutta ei taitoa käyttää tietoa. Vaikka kuluttajaksi kasvaminen ja kuluttajuus on oma luokkansa, ne ovat silti osa taloudellista käyttäytymistä, jossa selkeästi näkyy kyky soveltaa tietoa.

Johnin (1999) mainitsemat kehitysvaiheet toimivat pohjana toisilleen. Isoja harppauksia otetaan erityisesti 7–11 vuoden iässä, jolloin osaaminen kehittyy erityisesti tiedon käsittelytaidoissa, mainonnan ja sen tarkoituksen ymmärtämisessä ja omien motivaatioiden ja tarkoitusperien käsittämässä kuluttajuuden kannalta. Hänen mukaansa näiden taitojen kehittyminen tukee lapsen päätöksentekokyvyn kehittymistä. Lapset tulevat miettineeksi päätöksiä kokonaisuuden kannalta yksittäisten ostosten ja taloudellisten tapahtumien sijaan. Tässä kehitysvaiheessa lapset oppivat myös vastuullisuudesta (John, 1999).

Ikävuosina 11–16 aiemmassa kehitysvaiheessa opitut asiat syvenevät. John (1999) mukaan viimeisessä kehitysvaiheessa mukaan tulee myös sosiaalinen puoli. Tällöin nuoret ovat tietoisia muista ihmisistä yrittäen samaan aikaan rakentaa omaa identiteettiään markkinoiden ja päätöksenteon ympärille. Tällöin omat päätökset ovat enemmän riippuvaisia tilanteesta ja ihmisistä riippuen siitä, ovatko ympärillä olevat ihmiset perhettä vai kavereita (John, 1999). Nykypäivän rahan käytön oppimisen haasteena voi olla näkymättömän rahan rajallisuuden ymmärtäminen. Norlund (2018) mainitsee myös markkinoille tulevista maksukorteista ja verkkopankkiapplikaatioista, jotka ovat nimenomaan suunnattu lapsille. Ne mahdollistavat säästämisen ja käyttötilin saldon näkemisen reaaliajassa, jolloin lapsi ei voi ostaa mitään yli varojensa (Norlund, 2018, 52–53).

4.3 Koti

Gudmunson ja Danes (2011) kuvaavat, että perheen vaikutus taloudelliseen sosiaalistumiseen näkyy lapsen talousosaamisessa: jos perhesiteet ovat huonot, se todennäköisesti johtaa myös huonoon talousosaamiseen. Sosiaalistumisessa avainasemassa on kommunikointi, jota ei tapahdu halutulla tavalla, jos perheen sisällä ei olla riittävästi vuorovaikutuksessa. Grohmann (2015) on tutkinut, että lapsuuden kokemukset ovat ikään kuin juuret, joiden päälle talousosaaminen alkaa kasvaa. Kokemukset selittävät osaltaan sen, miksi nuoret aikuiset eivät välttämättä

hyödy lyhyistä talousosaamisen kurseista. Talousosaamisen juuret voivat olla niin syvällä henkilön persoonallisuudessa, että se pitäisi ottaa huomioon materiaalin ja tuntien suunnittelussa (Grohmann, 2015).

Muun muassa Grohmann (2015) toteaa, että vanhemmilla on suuri vaikutus lapsen talousosaamisen kehittymiseen. Tutkimusten mukaan lapsi imee kotoa omaksutut käyttäytymisen mallit tiukasti itseensä paremmin kuin mistään muualta, esimerkiksi koulusta. Lapsuudessa opitut asiat näkyvät tulevaisuudessa tietona, taitona ja arvoina (Grohmann, 2015, 117; John, 1999; Gudmunson & Danes, 2011). John (1999) on maininnut, että vanhemmat välittävät taloudellisia arvojaan ja käyttäytymistään lapsille suorasti ja epäsuorasti. Suora vaikuttaminen näkyy puhumisena taloudellisista asioista ja mahdollisuutena harjoitella taloudellisia taitoja käytännössä (John, 1999).

Näyttää siltä, että tulotaso vaikuttaa aikuisen talousosaamiseen, joka puolestaan voi heijastua lapsen talousosaamisen kehittymiseen. Kalmi ja Ruuskanen (2016) havaitsivat tutkimuksessaan, että pienituloisilla aikuisilla, eli alle 10 000 euroa vuodessa tienaavilla, on sekä taloudellisessa tietämyksessä että käyttäytymisessä ongelmia. Sen sijaan hyvätuloisilla, eli yli 40 000 euroa vuodessa tienaavilla, on parempi taloudellinen tietämys, osaaminen ja käyttäytyminen muihin verrattuna (Kalmi & Ruuskanen, 2016, 15). Lusardin ja hänen kollegoidensa tutkimuksessa (2010) äidin koulutustausta yhdistettiin talousosaamiseen –erityisesti jos vastaajan äiti on valmistunut yliopistosta (*college*). Tällaiset vastaajat saivat paremmat tulokset inflaatiota ja riskien hajauttamista koskevissa kysymyksissä. (Lusardi ym., 2010). Vaikka Kalmin ja Ruuskanen tutkimus ei suoraan tue Lusardin ja kollegoiden tutkimusta, voidaan päätellä, että niillä oppilailta on heikompi talousosaaminen, joiden vanhemmat ovat pienituloisia.

Grohmannin (2015) mukaan se, että vanhemmat opettavat lapsilleen esimerkiksi budjetointia ja säästämistä, kasvattaa lapsen talousosaamista peräti 14 %:lla. Vanhempien vaikutusta ei voi vähätellä lapsen talousosaamisen kehittämisessä. Ne nuoret, joiden vanhemmat sijoittivat tai joilla oli eläkesäästöjä, vastasivat riskien hajauttamiseen 8 % ja 6 % todennäköisemmin oikein (Grohmann, 2015; Lusardi ym., 2010).

4.4 Koulu

Lusardin, Mitchellin ja Curton (2010) tutkimuksessa opettajien osuudella oli pieni, mutta sitäkin positiivisempi vaikutus. Tutkimuksen mukaan opetuksen taso vaikuttaa oppilaiden talous-

osaamisen kehittymiseen (Lusardi ym., 2010). Dengin ja kollegojen (2013) tutkimuksen mukaan opettajan puutteellinen talousosaaminen estää häntä opettamasta taloustaitoja riittävän hyvin. Mitä parempi opettajan oma talousosaaminen oli, sitä paremmin hän osasi opettaa taloustaitoja oppilaille (Deng ym., 2013). Lehtinen ja Peura-Kapanen (2012) kuitenkin muistuttavat, että vaikka koululla on tärkeä rooli talousosaamisen opettamisessa, ei se yksin voi ottaa vastuuta siitä.

On ollut epäselvyyksiä siitä, miten nuorille oppilaille tulisi opettaa talousosaamista. Kalmin (2018) mukaan opettaminen on vaikeaa erityisesti siitä syystä, että ala- ja yläkoululaisten oppilaiden ei tarvitse tehdä itsenäisiä päätöksiä talouden suhteen. Toisaalta alakouluikäiset oppilaat ovat alttiita oppimaan esimerkiksi säästämisestä ja yksinkertaisista markkinoista (Kalmi, 2018). Norlund (2018) painottaa oppilaiden kohdalla käteisen rahan käyttöä varojen havainnoimiseksi ja rajallisuuden ymmärtämiseksi. Rahan konkreettinen näkeminen voi myös auttaa talousasioiden näkemistä luonnollisempaan ja kiinnostavampaan asiana (Norlund, 2018).

Tutkimuksessaan Grohmann (2016) toi esille keinoja, joilla oppilaiden mielenkiintoa talousosaamista kohtaan voisi kasvattaa. Yleisesti ottaen hyvä koulutustaso ja laskutaito on eduksi talousosaamisessa. Näiden lisäksi Grohmann kertoo, että varsinkin tyttöjen kohdalla itseluottamuksen kasvattaminen on tärkeä osa talousosaamisen kehittymisessä. Sen avulla oppilaat oppisivat, ettei talousasioilla ole sukupuolta, vaan myös tytöt voivat osallistua taloudellisten päätösten tekemiseen (Grohmann, 2016).

Totenhagenin ja kollegojen (2014) tutkimuksen mukaan talousosaamisen opettaminen pitäisi mennä nuorten kiinnostuksen mukaisesti, sillä motivaatio on tärkeä tekijä opetuksessa. Opetuksen sisältöjen liittäminen nuorten kiinnostuksen kohteisiin on heidän mukaansa kannattavaa, koska näin opitut sisällöt voivat jäädä mieleen (Totenhagen ym., 2015). Lehtinen ja Peura-Kapanen (2012) raportti tukee Totenhagenin ja kollegojen tutkimuksen tulosta opetuksen järjestämisestä oppilaan kiinnostuksen mukaan. Mielenkiinnonkohteiden lisäksi talousopetuskohteiden olisi suositeltavaa olla yhteydessä oppilaan arkeen (Lehtinen & Peura-Kapanen, 2012). Mandelin ja Kleinin (2007) tutkimuksessa oppilaat pelasivat osakemarkkinapeliä. Sen hauskuus ja "reaaliaikaisuus" kasvattivat oppilaiden sisäistä motivaatiota, joka puolestaan johti korkeampiin pisteisiin lukutaidon osalta, joka on tärkeä osa talousosaamista. Mandelin ja Kleinin mukaan siis motivaatio on tärkeä tekijä talousosaamisen opettamisessa. Heidän mukaansa taloustaitoja käsittelevät tunnit eivät kehitä talousosaamista merkittävästi, jos oppilas ei ole motivoitunut (Mandel & Klein, 2007). Toisin kuin Lehtinen ja Peura-Kapanen sekä Totenhagen ja

kollegat, Mandelin ja Kleinin mukaan talousosaamisen aiheiden ei tarvitse olla vain nuorten kiinnostusten kohteiden mukaisia tai yhteydessä oppilaan sen hetkiseen arkeen. Heidän mukaansa oppilaita voi motivoida tieto siitä, että asiat ovat tärkeitä tulevaisuuden taloudellisen hyvinvoinnin kannalta (Mandel & Klein, 2007).

Suomessa pankit, eri järjestöt ja toimijat ovat ottaneet roolia talousosaamisen opettamisessa koulumaailmassa. Taloudellinen tiedotustoimisto TAT on perustanut Yrityskylä-konseptin taloustaitojen opettamiselle ala- ja yläkouluikäisille oppilaille. Forsmanin, Pihlajamäen ja Huttusen (2018) mukaan asioita opetellaan ensin käytännön tasolla, jonka jälkeen oppilaat pääsevät käytännönläheisesti kokeilemaan esimerkiksi verotusta (Forsman, Pihlajamäki ja Huttunen 2018). Kalmin (2018) tekemän tutkimuksen mukaan Yrityskylä parantaa peruskoululaisten talousosaamista peräti 17 %:lla (Kalmi, 2018).

Kalmin (2018) mukaan myös oppimisympäristöllä on vaikutusta talousosaamisen kehittymiseen. Norlund (2018) on antanut ikäluokittain neuvoja siihen, miten lasta voi opettaa järkevään rahan käyttöön. Hänen oppaansa on enemmän suunnattu vanhemmille, mutta koulu voi soveltaa opasta leikin kautta. Norlund neuvoo, että pientä lasta voi osallistaa kauppareissuilla esimerkiksi hintavertailun kautta: onko järkevämpi ostaa säästö- vai yksittäispakkaus. Kolmas- ja kuudesluokkalaisia voi sen sijaan jo opettaa säästämiseen. Ostosten yhteydessä voidaan puhtia, kannattaako ostaa edullinen vai kalliimpi mutta kestävämpi tuote. Yläkoululaiset ja sitä vanhemmat voi tutustuttaa budjetointiin ja jopa sijoittamiseen (Norlund, 2018, 117–120). Koulussa tällaisia asioita voi opetella esimerkiksi kauppaleikin kautta, jolloin oppilaat voivat saada kokemuksia sekä ostajan että myyjän roolissa.

5 Opetussuunnitelma talousosaamisen opetuksen perustana

Euroopan komissio (2007) on nimennyt opettajat talousosaamisen kouluttajiksi muiden lisäksi. Muita kouluttajia voisivat olla pankit, vapaaehtoiset ja muut asiakastehtävissä olevat. (Komissio, 2007). Tutkimuksessaan Gill ja Bhattacharya (2019) tutkivat lukioikäisten oppilaiden talousosaamisen kehittymistä kahdeksan oppitunnin ajan. Kokonaisuuden päätyttyä tutkijat havaitsivat oppilaiden talousosaamisen kehittyneen käsiteltyjen aiheiden kohdalla 13 %:lla. Tulos osoittaa sen, että jo jaksottaisella talousosaamisen opettamisella on vaikutuksia oppilaan osaamisen kehittymiseen (Gill & Bhattacharya, 2019).

Mielenkiintoista on, että Eisenkopf ja Sulser (2016) tutkimuksessaan havaitsivat, että toiminnallisella työskentelyllä ei ollut vaikutusta taloustaitojen oppimiseen. Heidän tuloksensa on muita tutkimuksia haastava, sillä esimerkiksi Totenhagen kollegoineen (2015) ovat todenneet, että parhaat menetelmät oppimiselle ovat tekemisen ja kokeilemisen kautta oppiminen (Totenhagen ym., 2015). Vaikka Eisenkopfin ja Sulserin tulos poikkeaa edellisestä, he kuitenkin huomasiivat, että oppilaat, joiden taloustaidot olivat paremmat, pärjäsivät kokeellisessa eli soveltavassa työskentelyssä (Eisenkopf & Sulser, 2016).

Pesandon (2018) mukaan opettajien kouluttautuminen ja perehtyneisyys talousosaamisen piiriin on vielä pitkälti kiinni heidän omasta mielenkiinnostaan (Pesando, 2018). Suomalaisessa perusopetuksen opetussuunnitelmassa (2016) talousosaaminen ja siihen liittyvät taloustiedot ja -taidot ovat saaneet näkyvyyttä uuden opetussuunnitelman myötä (Majamaa & Rantala, 2019). Yhteistyö muiden toimijoiden, kuten erilaisten järjestöjen ja pankkien on asia, johon kannattaa panostaa talousosaamisen opetuksessa. Totenhagenin ja kollegojen mukaan kaikilla opettajilla ei ole mahdollisuutta kouluttautua nykypäivän talousasioiden piiriin. Muiden toimijoiden antamalla panostuksella oppilaat saavat tietoa ja kokemusta ajankohtaisista asioista (Totenhagen ym., 2014).

5.1 Perusopetuksen tehtävä

Opetushallitus (2016) kuvailee perusopetusta “koulutusjärjestelmän kivijalkana”, joka mahdollistaa oppilaalle laajan yleissivistyksen muodostamisen ja tietenkin valmiudet jatkaa toisen asteen opintoihin. Opetushallitus kuvailee perusopetusta yhteiskunnallisesta, kulttuurisesta ja tulevaisuuden näkökulmasta (Opetushallitus, 2016, 18).

Opetushallituksen (2016) mukaan perusopetuksen yhteiskunnallinen tehtävä on tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen. Toiminnallaan perusopetus ehkäisee eriarvoistumista ja syrjäytymistä. Kulttuurisena tehtävänä on muun muassa oppilaan kulttuuri-identiteetin tukeminen ja kulttuurien moninaisuuden ymmärtäminen. Oppilaita opetetaan avoimuutta muutosten tullessa, arvioimaan niitä kriittisesti sekä ottamaan vastuuta valinnoistaan, jotka näkyvät tulevaisuudessa (Opetushallitus, 2016, 18).

Kalmi, Maliranta ja Alanko (2019) kertovat, että talousosaamista kehittävä aihepiiri on opetussuunnitelmassa esillä alakoulusta lukioon saakka (Kalmi, Maliranta & Alanko, 2019). Usein talousosaamiseen liittyvät teemat yhdistetään rahan takia matematiikkaan, mutta esimerkiksi äidinkielellä, yhteiskuntaopilla ja jopa ympäristöopilla on osansa talousosaamisen kehittymisessä. Myös laaja-alaisen osaamisen tavoitteissa löytyy talousosaamiseen tarvittavia taitoja. Opetushallitus (2016) mainitsee oppiainerajat ylittävän osaamisen osana elinikäisen oppimisen edistämistä (Opetushallitus, 2016, 19–20).

5.2 Talousosaaminen laaja-alaisissa tavoitteissa

Opetushallitus (2016) on kirjannut Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin laaja-alaisen osaamisen tavoitteet. Se perustelee laaja-alaista osaamisen tarvetta sillä, että nykymaailman muutoksiin on osattava soveltaa tietoja ja taitoja tilannesidonnaisesti (Opetushallitus, 2016).

Talousosaaminen liittyy erityisesti laaja-alaisen osaamisen tavoitteeseen 3: *Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot*. Opetussuunnitelman mukaan oppilaita opastetaan omasta taloudesta huolehtimiseen ja sen suunnitteluun. Näiden lisäksi oppilaita ohjeistetaan mainonnan kriittiseen tarkasteluun, eettiseen käyttöön, kuluttajana toimimiseen sekä “omien oikeuksien ja vastuiden tuntemiseen”. Opetussuunnitelmassa mainitaan oman talouden suunnittelu ja säästäminen osana kuluttajana harjoittelemista. Vuosiluokkien 1–2 laaja-alaisissa tavoitteissa sanotaan, että on oleellista keskustella oman rahankäytön suunnittelusta ja omista kulutustottumuksista. Alkuopetuksessa pohditaan myös taloudellisuutta ja kestävästä kehitystä mainonnan tarkastelun ohessa (Opetushallitus, 2016, 22, 100, 156).

Talousosaamiseen kuuluu myös mainoksien ynnä muiden kriittinen tarkastelu ja monimutkaisten tekstien ymmärtäminen. Laaja-alaisen osaamisen tavoite *Monilukutaito* pyrkii edistämään oppilaan kriittisyyden kehittymistä (Opetushallitus, 2016, 101). Vuosiluokkien 1–2 kohdalla talousosaamisen kannalta olennaisia asioita ovat numeerisen informaation käsittelytaito, kriit-

tisen ajattelutaidon kehittyminen ja mahdollisuus kysymiseen ja ihmettelyyn. Opetushallituksen mukaan monilukutaidon avulla oppilaat harjaantuvat tulkitsemaan moninaisia tekstejä eri konteksteissa (Opetushallitus, 2016). Näin he oppivat, että esimerkiksi mainoksilla on erilaisia merkityksiä, jotka muun muassa houkuttelevat ostamaan.

Olli Rehn (2019) on ilmaissut huolensa muuttuvista maksuvälineistä ja maksamisen helppoudesta (Rehn, 2019). Opetussuunnitelmassa oleva *Tieto- ja viestintäteknologian osaaminen* kehittää oppilaan kykyä toimia vastuullisesti ja turvallisesti teknologian kanssa. Erilaiset teknologiset laitteet voivat myös motivoida oppilaita talousosaamisen oppimisen pariin (Opetushallitus, 2014, 23). Esimerkiksi Taloudellinen tiedotustoimisto TAT (2018) on tehnyt yhteistyössä Nordean ja Pörssisäätiön kanssa Taloussankari pelin, jonka avulla 13-17-vuotiaat oppilaat voivat opetella omaa rahankäyttöä ja arkitalouden hoitamista (TAT, 2018).

Työelämätaidot ja yrittäjyys näkyvät talousosaamisessa. Työelämään liittyy talousosaamisen kannalta olennaisia asioita ja käsitteitä, kuten sisukkuus, suunnitelmallisuus ja oma-aloitteisuus. Opetushallituksen mukaan tavoite auttaa oppilaita hahmottamaan työn merkitys yhteiskunnassa muun muassa toimeentulon kannalta (Opetushallitus, 2016, 101). Samoin *Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen* näkyy talousosaamisen opetuksessa. Oppilaalle opetetaan median vaikutuksista yksilön käyttäytymiseen, ja vastuullisuutta omassa toiminnassa. Seitsemännen laaja-alaisen osaamisen tavoitteena on myös saada oppilas ymmärtämään omien valintojen ja tekojen seuraukset lähiyhteisön, yhteiskunnan ja luonnon kannalta (Opetushallitus, 2016, 24).

5.3 Talousosaaminen oppiainekohtaisesti

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2016) antaa hyvät lähtökohdat talousosaamisen opettamiselle. Jo oppimisympäristöt takaavat laadukkaan opetuksen, koska ne mahdollistavat yhteistyön koulun ulkopuolisten asiantuntijoiden ja järjestöjen kanssa. Opetussuunnitelmassa mainitaan myös työtapoja, jotka tukevat oppimista. Näitä ovat muun muassa tiedon hankkiminen, käsitteleminen, analysointi ja soveltaminen (Opetushallitus, 2016, 29–30). Nämä työtavat mahdollistavat sen, että oppilaalla on mahdollisuus hankkia talousosaamiseen tarvittava tietoa, jonka jälkeen hän soveltaa oppimaansa tietoa käytäntöön edistäen talousosaamisen taitoja.

Peruskoulun aikana on keskityttävä muutamaa talousosaamisen keskeisiin teemoihin, jotka ovat keskeisimmin mukana oppilaan elämässä. Raijas ja Uusitalo (2012) luettelevat kolme tärkeintä tekijää. Ensimmäinen on niiden perusasioiden tietäminen, jotka ovat mukana oppilaan

omassa taloudessa ja taloudellisessa ympäristössä. Toinen on soveltamiskyky eli kyky käyttää tietämystä oman talouden suunnittelussa ja informaation etsimisessä. Viimeinen tekijä on vastuu omasta toiminnasta ja tehtyjen valintojen seurauksista (Raijas & Uusitalo, 2012). Vaikka tutkimuksessa tutkittiin 15–20 –vuotiaita, tekijät ovat sovellettavissa myös nuorempaan ikäluokkaan, sillä oman rahan käyttö voi alkaa jo alakouluikäisenä.

5.3.1 Matematiikka

Matemaattinen osaaminen näkyy henkilön talousosaamisessa (Cole, 2011). Opetushallitus (2016) kuvaa matematiikan olevan hyödyllistä sekä henkilökohtaisessa elämässä että yhteiskunnassa. Osa matematiikan sisältöalueista ovat tärkeämpiä talousosaamisen kannalta kuin toiset. Geometriaa ei tarvita samalla tavalla kuin tavallisia laskutoimituksia. Budjetoinnin kannalta on välttämätöntä osata yhteen- ja vähennyslaskut, jotta oppilas tietää, paljonko hänellä menee rahaa ostoksiin.

Yhteen- ja vähennyslaskujen lisäksi prosenttilaskut ovat osa talousosaamisen matemaattista puolta. Prosenttilaskuista tavallisimmat prosenttilaskut ovat muutosprosentit ja “kuinka monta prosenttia x on luvusta y ”. Näillä laskuilla saadaan selville esimerkiksi tuotteen alennettu hinta tai kuinka monta prosenttia hinta on laskenut. Talousosaamiseen liittyy taloudellinen tietämys ja käyttäytyminen, kuten aiemmin on todettu. Ne konkretisoituvat arkielämän tilanteessa esimerkiksi kaupassa ennen ostopäätöstä.

Muita tärkeitä matemaattisia laskuja ovat korkolaskut, jotka ovat osa prosenttilaskuja. Korkolaskut lienevät tutuimpia rahoitusmarkkinoilla, kuten pankeissa. Pankki antaa lainan, jonka päälle se lisää tietyn korkoprosentin. Muita korkolaskuja ovat korkoa korolle –laskut, jotka ovat tärkeitä esimerkiksi sijoitusmaailmassa. Korkoa korolle -ilmiössä pääomalle kertyvät korot kasvavat korkoa alkuperäisen summan ohella.

5.3.2 Muut oppiaineet

Opetushallitus (2016) on nimennyt taloudellisuuden yhdeksi kestäväen kehityksen ulottuvuudeksi Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2016, 16). Kestävä kehitys näkyy ympäristöopin oppiaineessa, sillä sen ulottuvuudet yltyvät taloudellisuuteen asti ekologisen, kulttuurisen ja sosiaalisen ulottuvuuden lisäksi. Oppilaiden tavoitteena on ymmärtää omien valintojen seuraukset ihmisten ja muiden kannalta siinä hetkessä ja tulevaisuudessa (Opetushallitus, 2016).

Talousosaamisen vahvistuva paikka koulumaailmassa näkyy myös siten, että uudessa opetus-suunnitelmassa yhteiskuntaoppi on määrätty alkavaksi jo alakoulun neljännellä luokalla. Talousosaamisen kannalta opetuksessa painotetaan omaa rahankäyttöä ja kuluttajuutta. Aiemmin mainituista talouden osa-alueista opetus ottaa kaikki huomioon, eli taloudellisen käyttäytymisen, tietämyksen ja asenteet. Yhteiskuntaopin sisältöalueiden perusteella vuosiluokkien 4–6 yhteiskuntaopin opetuksessa perehdytään tietoon ja taitoon, mutta myös asenteisiin kuten vastuullisuuteen (Opetushallitus, 2016, 260).

Yläkouluun siirryttyä yhteiskuntaopin oppiaineessa opittuja asioita syvennetään, jolloin talousosaamisen opetussisältöihin kuuluu myös muun muassa tulevaisuuden suunnittelu, kestävä kehitys, median roolin ymmärtäminen ja oman talouden hallinta. Nämä perustuvat siihen, että oppilas ymmärtää talouteen kuuluvat peruskäsitteet. Vuosiluokilla 7–9 mainitaan myös sellaisien taitojen harjoittelu, mitkä ovat tärkeitä taloudellisessa toiminnassa. Näitä taitoja ei ole suoraan nimetty, mutta opetussuunnitelman mukaan niitä voi harjoitella sellaisissa tilanteissa, joissa tarvitaan aktiivista ja vastuullista osallistumista yhteistyöhön (Opetushallitus, 2016).

Lukutaito on merkittävä osa talousosaamista. Se auttaa ymmärtämään omaan talouteen liittyviä monimutkaisia ja pitkiä tekstejä, kuten erilaisia rahoitus sopimuksia, kuten aiemmin on todettu. Opetushallituksen (2016) mukaan niin monilukutaidossa kuin suomen kielen ja kirjallisuuden oppimäärässä harjaannutaan tekstien ymmärtämisessä ja tulkitsemisessä. Tämän lisäksi oppilaat harjaantuvat tiedon kriittisessä tarkastelussa, johon kuuluu tiedonhankinta, tietolähteiden käyttö ja luotettavuuden arvioiminen (Opetushallitus, 2014).

6 Pohdinta ja johtopäätökset

Tutkielmani tavoitteena oli saada yleiskatsaus peruskoululaisen talousosaamiseen. Pysin tavoitteeseeni kahdella tutkimuskysymyksellä, joissa tarkastelin talousosaamisen osa-alueita ja talousosaamisen kehittymiseen vaikuttavia tekijöitä. Rajasin talousosaamisen tutkielmani kannalta keskeisimpiin asioihin eli talousosaamiseen osa-alueiden kartuttamiseen ja oppilaan talousosaamiseen vaikuttaviin tekijöihin. Mielestäni ei ollut tarpeellista käydä läpi jokaista talousosaamiseen liittyvää asiaa, sillä ensinnäkin kaikkia niitä ei ehdi peruskoulussa opettaa ja toisekseen ikätasonsa vuoksi niitä ei oppilaalle voi opettaa. Toisaalta tämä on myös tutkielman heikkous. Tutkielman pituuden takia rajaus oli kuitenkin tehtävä.

On ilmeistä, että talousosaamiseen vaikuttavia tekijöitä on paljon. Aineiston perusteella osa tekijöistä nousi esiin enemmän kuin toiset. Näistä koti, koulu ja oppilaan ikä lienevät merkittävimmät. Näistä löytyi myös eniten tutkimuksia, vaikkakin kodin osuudesta selkeästi eniten. Näyttää siltä, että oppilas omaksuu kotona nähdyt, kuullut ja koetut asiat ja rakentaa näiden päälle omaa talousosaamistaan. Myöhemmin näitä omaksuttuja asioita voi olla hankala muuttaa, sillä ne ovat niin syvällä oppilaassa. Talousosaamisen yksi osa-alue on taloudellinen asenne, jonka väitetään olevan yksi merkittävimmistä, ellei merkittävin tekijä talousosaamisen muodostumisessa. Sen väitetään vaikuttavan taloudelliseen käyttäytymiseen enemmän kuin tietämys. Kotoa opittu välinpitämätön asenne näkyy pahimmassa tapauksessa välinpitämättömyytenä talousasioita kohtaan.

Tässä tutkielmassa nousi esille oppilaan motivoinnin tärkeys osana talousosaamisen oppimista koulussa. Tärkeäksi nousee myös kotoa tuleva motivointi: mikäli sieltä saatu asenne on oikea, vaikka perheen yleinen talousosaaminen ei olisi hyvä, oppilaan käyttäytymistä ja tietämystä on helpompi lähteä muuttamaan oikeaan suuntaan. Lienee selvää, että kodin ja koulun yhteistyö korostuu myös talousosaamisen kohdalla. Kun motivaatio on korkealla se mahdollistaa talousosaamisen oppimisen ja mieleen jäämisen myös niiden asioiden kohdalla, jotka eivät sillä hetkellä ole olennaisia oppilaan elämässä. Vielä ei ole runsaasti opetusmateriaalia talousosaamisen opetuksen tueksi, mutta se on korjaantumassa. Yhä useammat yritykset, pankit ja järjestöt ottavat roolia talousosaamisen opettamisessa, koska opettajilla ei välttämättä ole taitoa opettaa talousosaamista. Tämä on huomattavissa esimerkiksi Yrityskylä-konseptista. Lisäksi esimerkiksi pankit ovat tuottaneet materiaalia talousosaamisen opetuksen tueksi.

Tutkimuksien pohjalta voidaan todeta, että talousosaamista pitää opettaa samalla logiikalla kuin muitakin oppiaineita: ikäluokalle sopivasti. Sen vuoksi osattavia asioita ei tarvitse opettaa samalla kertaa, mutta toisaalta ei ole syytä sille, miksi opettamista ei voisi aloittaa jo alkuopetuksessa. Näin osaaminen pääsee kehittymään systemaattisesti eikä ahdistusta pääse syntymään. Samaan aikaan talousasioista tulee luonnollinen osa elämää eikä “pakollinen paha”, joka täytyy hoitaa tai josta täytyy selvitä. Opetussuunnitelma antaa vapaat kädet talousosaamisen opettamiseen, vaikkakin matemaattista taitoa ja lukutaitoa kehitetään niille kuuluvilla oppitunneilla. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että koulussa talousosaamista voidaan opettaa monipuolisesti myös ilman ulkopuolisten tahojen apua. Eri oppiaineet mahdollistavat taloudellisen tietämyksen, käyttäytymisen ja asenteen laadukkaan opetuksen. Lisäksi oppiainerajat ylittävät laajalaiset tavoitteet tukevat talousosaamisen opettamista. Näissä tavoitteissa keskeistä on muun muassa aktiivinen oppiminen, ongelmanratkaisutaidot sekä omien käsitysten ja oppimisen reflektointi. Nämä mahdollistavat sen, että virheelliset käsitykset voidaan tarvittaessa korjata.

Opettajalta voi vaatia luovuutta opettaa talousosaamista. Haaste lienee siinä, miten opettaa oppilaille taloustaitoja, kun he eivät ole taloudellisesti vastuussa elämästään. Budjetointia ja sääntämistä voi kuitenkin harjoitella esimerkiksi kauppaleikkien avulla tai osallistaa oppilaita luokkaretkirahaston keräämisen yhteydessä. Oikeanlainen motivointi ja sopivat työtavat tukevat talousosaamisen kehittymistä. Parhaimmassa tapauksessa se korjaa kotoa opitut virheelliset ajattelu- tai toimimistavat, mikäli niin on käynyt.

Viime aikoina mediassa on ollut keskustelua nuorten lukutaidon heikkenemisestä. Tutkielmassa saatiin selville, että lukutaito on keskeinen osa myös talousosaamista. Lukutaidon puutteellisuus heikentää medialukutaitoa ja kriittistä arviointia, joka voi näkyä taloudellisessa käyttäytymisessä holtittomana rahan käyttönä. Viime aikoina on lisääntynyt uutisointi huijausviesteistä, jotka tulevat esimerkiksi pankkien nimillä. Hyvällä lukutaidolla pystytään vastaamaan huijausviestien tuomiin riskeihin, kun oppilaille opetetaan esimerkiksi lähdekriittisyyttä.

Käytin tutkielmassani kansainvälisiä tietokantoja, kuten Ebscoa ja ProQuestia, sillä kotimaiset tieteelliset tutkimukset olivat laskettavissa yhden käden sormin. Nuorten talousosaamista on tutkittu verrattain vähän, jonka lisäksi talousosaamisen painopisteet poikkeavat maittain. Tämän takia rakensin tutkielmani eri kokoisista paloista. En halunnut painottaa liikaa tietyn maan tutkimuksia, jotta en itsekään antaisi painoarvoa vain tietylle talousosaamisen osa-alueista. Tämän lisäksi tutkimuksien ikäluokka oli eri kuin minulla. Tutkimukset alkoivat pääasiassa 15 vuodesta ylöspäin, jolloin tutkimustuloksia peruskoululaisten talousosaamisesta ei ole. Tämä

heikentää tutkimukseni luotettavuutta, koska suoraa tietoa ei ollut. Toisaalta tilanne on herkullinen jatkotutkimuksen kannalta. Vaikka ”suoraa tietoa” peruskoululaisten talousosaamisesta ei ollut, koen silti saaneeni rakennettua hyvää pohjaa talousosaamisen kehittymiselle.

Jatkotutkimuskohteeksi pro gradu –tutkielmaani miellän juuri peruskoululaisten talousosaamisen tason: mitä he pitävät tärkeänä, mitä ajatuksia heillä on siitä. Tässä tutkielmassa jäin pohtimaan asenteen merkitystä oppilaan talousosaamiseen. Olisi mielenkiintoista tutkia asenteita kvalitatiivisin menetelmin. Toisaalta herkullinen kohde olisi myös opettajien ajatukset talousosaamisen opettamisesta. Tutkielmani aineiston perusteella oli havaittavissa, että pääasiassa talousosaamisen opettaminen peruskoulussa on vielä pitkälti opettajasta. Olisi mielenkiintoista tarttua tähän väitteeseen. Tärkeänä osana opetusta pidän ulkopuolisten tahojen pitämiä opetushetkiä. Tällaisia ovat pankit, eri järjestöt ja Yrityskylä. Tutkielmassani nämä tahot jäivät varjoon, vaikka niiden merkitys opetuksessa on merkittävä, kuten Kalmin (2018) tutkimuksessa todettiin.

Lähteet

- Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H. & Wilschut, A. (2018). A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education* 2018, Vol. 17(1) 56–80
- Arellano, A., Camara, N., & Tuesta, D. (2017). Explaining the Gender Gap in Financial Literacy: The Role of Non-Cognitive Skills. *Economic Notes by John Wiley & Sons Ltd*, vol. 47, no. 2-3-2018: pp. 495–517
- Babiarz, P., & Robb, C. A. (2014). *Financial literacy and emergency saving* Retrieved from <http://pc124152.oulu.fi:8080/login?url=>
- Cole, S. (2011). Prices or knowledge? what drives demand for financial services in emerging markets? *The Journal of Finance (New York)*, 66(6), 1933–1967. doi:10.1111/j.1540-6261.2011.01696.x
- Danes, S. M. (1994). Parental perceptions of children's financial socialization. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 5, 127–149.
- Euroopan yhteisöjen komissio. (18.12.2007). *Komission tiedonanto – Talousvalistus*. Bryssel. Haettu osoitteesta <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0808:FIN:FI:HTML> [viitattu 2.2.2021]
- Forsman, P., Pihlajamäki, P., Huttunen, T. (2018). Talous kuuluu kaikille. Teoksessa Suomen Pankki. (toim.), *Talouslukutaito 2020-luvulla*. (s. 26–27). Maksuneuvoston e-kirjanen. Haettu osoitteesta <https://helda.helsinki.fi/bof/handle/123456789/15818> [luettu 12.4.2021]
- Gill, A., & Bhattacharya, R. (2019). *The effects of a financial literacy intervention on the financial and economic knowledge of high school students* doi:<http://www.tandfonline.com/loi/vece20>
- Grohmann, A. (2015). Childhood roots of financial literacy. *Journal of Economic Psychology*, 51, 114-133. doi:10.1016/j.joep.2015.09.002
- Grohmann, A. (2016): *The gender gap in financial literacy: Income, education, and experience offer only partial explanations*, DIW Economic Bulletin, ISSN 2192-7219, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW), Berlin, Vol. 6, Iss. 46/47, pp. 531-537. Saatavilla <https://www.econstor.eu/handle/10419/148080> [luettu 24.3.2021]

- Gudmunson, C. G., & Danes, S. M. (2011). *Family financial socialization: Theory and critical review*.
- Hilgert, M. A. (2003). *Household financial management: The connection between knowledge and behavior*. Federal Reserve Bulletin, 89(7)
- Hsu-Tong Deng, Li-Chiu Chi, Nai-Yung Teng, Tseng-Chung Tang & Chun-Lin Chen. (2013). Influence of Financial Literacy of Teachers on Financial Education Teaching in Elementary Schools. *International Journal of e-Education, e-Business, e-Management and e-Learning*, Vol. 3, No. 1, February 2013.
- John, D. R. (1999). Consumer socialization of children: A retrospective look at twenty-five years of research. *Journal of Consumer Research*, 26(3), 183-213. doi:10.1086/209559
- Kalmi, P., Maliranta, M., Alanko, S. (2019). Kohti tiiviimpää vuorovaikutusta koulujen taloustiedon opetuksen ja taloustieteen välillä. *Kansantaloudellinen aikakausikirja*, 115 (4), 604–619. https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2019/11/KAK_4_2019_WEB-26-41.pdf [luettu 1.4.2021]
- Kalmi, P. (2018). *The Effects of Me and My City on Primary School Students' Financial Knowledge and Behavior*. University of Vaasa.
- Kalmi, P. & Ruuskanen, O-P. (2016). *Suomalaiset pärjäävät taloudellisessa tietämyksessä ja käyttäytymisessä hyvin suhteessa muihin maihin*. *Kansantaloudellinen aikakausikirja* – 112. vsk. – 1/2016
- Kalmi, P. (2/2013). Taloudellinen lukutaito ja sen kritiikki. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* – 109. Vsk: Vaasan yliopisto. Haettu osoitteesta <https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2014/09/kalmi.pdf> [luettu 5.3.2021]
- Kalwij, A., Alessie, R., Dinkova, M., Schonewille, G., Schors, A., & Werf, M. (2019). The effects of financial education on financial literacy and savings behavior: Evidence from a controlled field experiment in dutch primary schools. *Journal of Consumer Affairs*, 53(3), 699-730. doi:10.1111/joca.12241
- Kennickell, A. B., & Lusardi, A. (2006). *Disentangling the importance of the precautionary saving motive*. Center for Financial Studies Working Paper Series 2006/15.
- Laine, K., Ahonen, A.K., Nissinen, K. (2020). *Pisa 2018 Talousosaaminen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:18. Haettu osoitteesta <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162220> [luettu 4.2.2021]

- Lehtinen, A-R. & Peura-Kapanen, L. (2012). Työkalut nuorten taloustaitojen edistämiseksi. Teoksessa Raijas, A. & Uusitalo, O. (toim.), *Nuoret ja talousosaaminen. Toimijat, kanavat ja tavat nuorten taloudellisen osaamisen edistämässä (TOKATA) -hankkeen loppuraportti*. (s. 49–61). Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 7. Haettu osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152329/Nuoret_ja_talousosaaminen.pdf?sequence=1&isAllowed=y [luettu 4.2.2021]
- Lusardi, A., Mitchell, O. S., & Curto, V. (2010). Financial literacy among the young. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2)
- Majamaa, K. & Rantala, K. (2019). *Parental financial support: A safety net for young adults with debt problems*. *Int J Consum Stud*. 2019; 43:379–389. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12517>
- Mandel, L. & Klein, L. (2007). Motivation and financial literacy. *Financial Services Review* 16 (2007) 105–116
- Metsämuuronen, J. (2003). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä
- Norlund, N. (2018). *Lapset ja rahat – Talouskasvatuksen aakkoset vanhemmille*. Liettua: BALTO print
- Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Next Print Oy: Helsinki
- Opetushallitus. (2021). *Mitä on perusopetus?* Saatavilla <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-perusopetus> [luettu 13.3.2021]
- Pesando, L. M. (2018). *Does financial literacy increase students' perceived value of schooling?* doi:<http://www.tandfonline.com/loi/cede20>
- Raijas, A., Uusitalo, O. & Luukkanen, L. (2012). Tutkimushankkeen tausta ja merkitys, tavoitteet sekä teoreettiset lähestymistavat. Teoksessa Raijas, A. & Uusitalo, O. (toim.), *Nuoret ja talousosaaminen. Toimijat, kanavat ja tavat nuorten taloudellisen osaamisen edistämässä (TOKATA) -hankkeen loppuraportti*. (s. 9–17). Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 7. Haettu osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152329/Nuoret_ja_talousosaaminen.pdf?sequence=1&isAllowed=y [luettu 4.2.2021]

- Rehn, O. (10.10.2019). *Suomalaisten talousosaamisen edistäminen - yhdessä samaan tavoitteeseen*. Suomen Pankki: Rahapuhetta-keskustelutilaisuus OP Vallilassa. Haettu osoitteesta <https://www.suomenpankki.fi/fi/media-ja-julkaisut/puheet-ja-haastattelut/2019/paajohtaja-olli-rehn-suomalaisten-talousosaamisen-edistaminen--yhdessa-samaan-tavoitteeseen/>. [viitattu 2.2.2021]
- Ruskovaara, E. & Pihkala, T. (2015). Entrepreneurship Education in Schools: Empirical Evidence on the Teacher's Role. *The Journal of Educational Research*, 108:236–249, 2015
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopiston julkaisuja.
- Suomen Asiakastieto. (2020) *Maksuhäiriötilastot 2020*. Saatavissa https://www.asiakastieto.fi/media/press_room/1/releases/asiakastieto-maksuhairiotilasto-payment-default-statistics-2020.pdf [luettu 4.2.2021]
- Taloudellinen tiedotustoimisto TAT. (2016). *Yrityskylän merkitys tutkittiin: koululaisten taloustietämys parani keskimäärin 17 prosenttia*. Haettu osoitteesta <https://www.tat.fi/yrityskylan-merkitys-tutkittiin-koululaisten-taloustietamys-parani-keskimaarin-17-prosenttia/> [luettu 12.4.2021]
- Totenhagen, C. J., Casper, D. M., Faber, K. M., Bosch, L. A., Wiggs, C. B. & Borden, L. M. (2015). *Youth financial literacy: A review of key considerations and promising delivery methods*.
- TAT. (9.11.2018) Taloutta opitaan nyt pelaamalla. Saatavissa <https://www.tat.fi/taloutta-opitaan-nyt-pelaamalla/> [haettu 4.2.2021]
- United States General Accounting Office. (2001). *NATIONAL SAVING Answers to Key Questions*. United States General Accounting: Office Washington, D.C. 20548-0001
- Vitt, L., Anderson, C., Lyter, D., Siegenthaler J. & Ward, J. (2002). *Personal Finance and the Rush to Competence: Financial Literacy Education in the U.S.*, Institute for Socio-Financial Studies.